

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۵۹۵۹۳ - ۲۰۲۴

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مدیریت تحصیلات تکمیلی
پژوهشکده زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته ی زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه

فرهنگ و ادبیات عامیانه ی مردم بروجرد

استاد راهنما

دکتر حسین نجفدري

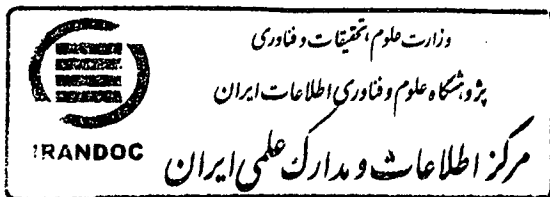
استاد مشاور

دکتر ابوالقاسم رادفر

پژوهشگر

محمد گودرزی

بهمن ماه ۱۳۸۹

۱۵۹۵۹۳

۱۳۹۰/۳/۲۶

کتابخانه اسنادی و مدارک وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
دوران توسط آقای محمد نجفدری
حسن گودری
۱۹/۱۳۸۹

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مدیریت تحصیلات تکمیلی
پژوهشکده زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته ی زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه

فرهنگ و ادبیات عامیانه ی مردم بروجرد

استاد راهنما

دکتر حسین نجفدری

استاد مشاور

دکتر ابوالقاسم رادفر

پژوهشگر

محمد گودری

بهمن ماه ۱۳۸۹

سپاسگزاری :

از جناب آقای دکتر نجفدري و آقای دکتر رادفر که مرا در انجام این پژوهش راهنمایی و یاری نموده اند ، صمیمانه تشکر می کنم . همچنین از آقایان عباس زرین ، مرتضی ذاکر و همه افرادی که در جمع آوری این مطالب مرا یاری کرده اند ، کمال تشکر و قدردانی دارم .

تقدیم به :

فرهنگ دوستان ایران زمین

توسعه و نشر فرهنگ

به ویژه

همشهریان باصفایم

فرهنگ و ادبیات عامیانه یا همان فولکلور شامل: قصه ها، افسانه ها، آوازها و شعرهای محلی، ضرب المثل ها، چیستان ها، آداب و رسوم، باورهای عامیانه و ... می باشد که همه ی جنبه های عامیانه زندگی مردم را در بر می گیرد.

فولکلور هر ملتی در واقع بازتاب زندگی اجتماعی و فرهنگی، رفتار، بینش، احساس، مذهب، اخلاق و اعتقادات مردم آن ملت است و واقعیت های زندگی مردم و دنیای برون و درونشان را برای ما نمایان می سازد.

در بروجرد به سبب مهاجرت مردم از شهرستان ها و روستاهای اطراف به این شهر علاوه بر گویش اصیل بروجردی، گویش لکی و گویش لری روستاییان اطراف بروجرد رایج است. هر چند در این تحقیق سعی شده است، نمونه های ذکر شده از گویش اصیل بروجردی باشند، ناخواسته واژه هایی غیر اصیل هم وارد شده است.

این تحقیق شامل چند بخش اصلی شعر و لالایی ها، آداب و رسوم، اعتقادات و خرافات، داستان، امثال و حکم، مثل، چیستان، ضرب المثل، اصطلاحات مربوط به دعا و سپاسگزاری ها، قسم ها و نفرین ها، مشاغل فراموش شده، بازی های محلی و واژه نامه آنها می باشد.

در بخش شعر چند نمونه از اشعار شاعران بروجردی به همراه تک بیت های محلی که در عروسی ها خوانده می شود، آورده شده است. در بخشی ضرب المثل ها به معنی و کاربرد آنها نیز اشاره شده است.

در بخش آداب و رسوم و اعتقادات و خرافات به صورت موضوعی کار شده است که در فهرست مطالب قابل دستیابی است. در بخش «واژه نامه»، واژه هایی که کاربرد بیشتری در گویش بروجردی دارند، آورده شده است و با کمی دقت وجه تمایز تلفظ و معنی بین این واژه ها با معادل فارسی معیار آنها مشخص می شود.

روش جمع آوری مطالب به صورت کتابخانه ای و مصاحبه با افراد مسن و با تجربه بوده است و به سبب وسعت زیاد دامنه ی تحقیق در هر بخش نمونه هایی ذکر شده است که می تواند شروع کاری بزرگ و دقیق در این زمینه باشد.

هدف از این تحقیق گردآوری مطالبی بوده است که به سبب مهاجرت و مرگ سالخوردگان این دیار در معرض نابودی قرار دارند و همچنین آشنایی بیشتر مردم این دیار با آداب و رسوم و فرهنگ سرزمینشان.

واژگان کلیدی: ادبیات، شعر، قصه، فرهنگ عامیانه، بروجرد

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
	فصل اول : کلیات طرح
۴	۱-۱. مسأله پژوهش
۴	۲-۱. موضوع پژوهش
۴	۳-۱. قلمرو پژوهش
۵	۴-۱. اهمیت و ضرورت پژوهش
۵	۵-۱. اهداف پژوهش
۵	۶-۱. کاربردهای پژوهش
۶	۷-۱. نوع پژوهش
۶	۸-۱. فرضیه های پژوهش
۶	۹-۱. روش انجام پژوهش
۶	۱۰-۱. پیشینه ی پژوهش
	فصل دوم : اطلاعاتی در مورد بروجرد
۹	۱-۲. موقعیت جغرافیایی شهرستان بروجرد
۱۰	۲-۲. بروجرد در گذر تاریخ
۱۱	۱-۲-۲. بروجرد بعد از ظهور اسلام
۱۴	۳-۲. دانشمندان و بزرگان بروجرد

۴-۲. میراث فرهنگی ۱۵

۱-۴-۲. مساجد ۱۵

۲-۴-۲. امام زاده ها و بقاع متبرک ۱۶

۳-۴-۲. تپه های باستانی ۱۶

۵-۲. وجه تسمیه بروجرد ۱۷

۶-۲. گویش بروجردی ۲۰

فصل سوم : مقدمه

۱-۳. فرهنگ ۲۳

۲-۳. ادبیات ۲۳

۳-۳. فولکلوریا فرهنگ و ادبیات عامیانه ۲۴

۴-۳. اهمیت فولکلور و ضرورت حفظ آن ۲۵

۵-۳. ادبیات عامیانه و انواع آن در مقایسه با ادبیات گذشته ۲۶

فصل چهارم : شعر و شاعری

۱-۴. شعر شاعران محلی ۲۹

۲-۴. تک بیت های محلی ۴۶

۳-۴. لالایی ها ۴۹

فصل پنجم : آداب و رسوم ، نذرها ، باورها و خرافه ها

۱-۵. آداب و رسوم ۵۹

۱-۱-۵. تولد و بچگی ۶۰

- ۶۰..... ۱-۱-۱-۵. معتقدات تولد
- ۶۱..... ۲-۱-۱-۵. ناف بُرون (ناف بریدن)
- ۶۲..... ۳-۱-۱-۵. انتخاب اسم نوزاد
- ۶۳..... ۴-۱-۱-۵. نذر اسم
- ۶۴..... ۵-۱-۱-۵. درویش کردن کودک
- ۶۵..... ۶-۱-۱-۵. دُنوروثه (ندان روئیده)
- ۶۵..... ۷-۱-۱-۵. ختنه سُورُو (ختنه سوران)
- ۶۷..... ۲-۱-۵. ازدواج و عروسی
- ۶۷..... ۱-۲-۱-۵. خواستگاری (خواستگاری)
- ۶۸..... ۲-۲-۱-۵. نکاح (عقد)
- ۷۰..... ۳-۲-۱-۵. جهال نشو (جوان نشستن)
- ۷۰..... ۴-۲-۱-۵. حناوَنو (حنابندان)
- ۷۱..... ۵-۲-۱-۵. شب عروسی
- ۷۲..... ۶-۲-۱-۵. پاتختی
- ۷۳..... ۷-۲-۱-۵. داماد سلام
- ۷۴..... ۳-۱-۵. عید نوروز
- ۷۴..... ۱-۳-۱-۵. عیدونه (عیدی)
- ۷۵..... ۲-۳-۱-۵. چهارشنبه سوری
- ۷۶..... ۳-۳-۱-۵. فالگوش

- ۷۶..... ۵-۱-۳-۴: علفه
- ۷۶..... ۵-۱-۳-۵: معتقدات عید نوروز
- ۷۷..... ۵-۱-۳-۶: هفت سین
- ۷۸..... ۵-۱-۳-۷: سیزه و در (سیزده به در)
- ۷۹..... ۵-۱-۴: ماه محرم
- ۷۹..... ۵-۱-۴-۱: سقاخانه ها
- ۸۱..... ۵-۱-۴-۲: علم نبدان
- ۸۲..... ۵-۱-۴-۳: چهل منبر
- ۸۲..... ۵-۱-۴-۴: سینه زنی در حمام
- ۸۳..... ۵-۱-۴-۵: هیئت های عزاداری
- ۸۴..... ۵-۱-۴-۶: شام غزبان
- ۸۵..... ۵-۱-۴-۷: معتقدات عاشورا
- ۸۶..... ۵-۱-۵: نذرها
- ۸۷..... ۵-۱-۵-۱: آجیل مشکل گشا
- ۸۷..... ۵-۱-۵-۲: سفره ی «بی بی سه شنبه»
- ۹۳..... ۵-۱-۵-۳: سفره ی حضرت ابوالفضل (ع)
- ۹۴..... ۵-۱-۵-۴: سفره ی حضرت رقیه
- ۹۵..... ۵-۱-۵-۵: بخت گشایی
- ۹۶..... ۵-۱-۵-۶: چله بریدن برای شوهر کردن دختران خانه مانده

- ۷-۵-۱۳۵. چله بریدن بچه های ضعیف و مریض شیرخوار جهت چاق و فربه شدن..... ۹۶
- ۸-۵-۱-۵. دعای میره دوسی (دعای شوهر دوستی)..... ۹۸
- ۹-۵-۱-۵. دعای قفل کمر..... ۹۷
- ۱۰-۵-۱-۵. سمنوی نذری عید..... ۹۸
- ۱۱-۵-۱-۵. فال چهارشنبه سوری..... ۹۹
- ۶-۱-۵. باورها و خرافه ها..... ۱۰۰

فصل ششم: ضرب المثل ها

- ۱-۶. ضرب المثل های بروجردی..... ۱۰۹

فصل هفتم: واژه ها و عبارات مربوط به دعا و سپاسگزاری ها ، قسم ها و نفرین ها

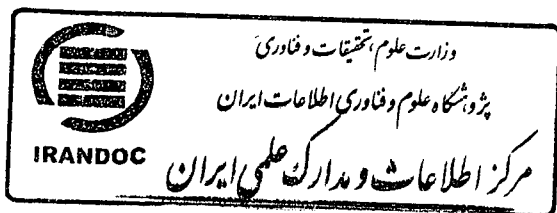
- ۱-۷. واژه ها و عبارات مربوط به دعا و سپاسگزاری ها ، قسم ها و نفرین ها..... ۱۳۱
- ۱-۱-۷. نفرین ها..... ۱۳۱
- ۲-۱-۷. دعاها و سپاسگزاری ها..... ۱۳۳
- ۳-۱-۷. قسم ها..... ۱۳۵

فصل هشتم: «شی یه شی یه» یا چیستان

- ۱-۸. شی یه شی یه (چیستان)..... ۱۳۸

فصل نهم: قصه ها و روایت ها ، داستان امثال ، مثل ها

- ۱-۹. قصه ها و روایت ها..... ۱۴۲
- ۱-۱-۹. آقای شین..... ۱۴۲
- ۲-۱-۹. آمد غصه خور (احمد غصه خور)..... ۱۴۷

۱۴۹..... ۳-۱-۹۵. تَشَقَّه تونِ خدا تیکه غذا وِم به (طاقچه تو را به خدا کمی غذا به من بده)

۱۵۳..... ۴-۱-۹. بابا چُنری (بابا چغندری)

۱۵۸..... ۲-۹. داستان امثال

۱۶۹..... ۳-۹. متل ها

فصل دهم : بازی ها و سرگرمی ها

۱۷۷..... ۱-۱۰. بازی ها و سرگرمی های قدیم بروجرد

۱۷۷..... ۱-۱۰-۱. بازی با آواز

۱۷۸..... ۱-۱۰-۲. آله چو بازی (آلک دو لک)

۱۷۸..... ۱-۱۰-۳. تیزدی - زدی

۱۷۹..... ۱-۱۰-۴. کُوشک دو پر

۱۸۰..... ۱-۱۰-۵. تنور بازی

۱۸۱..... ۱-۱۰-۶. دَس و چاله (دست به چاله)

۱۸۱..... ۱-۱۰-۷. بغچه بازی

۱۸۲..... ۱-۱۰-۸. فِجان بازی

۱۸۲..... ۱-۱۰-۹. شاه شاهکی

فصل یازدهم : مشاغل فراموش شده

۱۸۵..... ۱-۱۱. مِشاغل فراموش شده

۱۸۵..... ۱-۱۱-۱. اوقس اَمیرایی (تقسیم آب و میر آبی)

۱۸۶..... ۱-۱۱-۲. پلان دوزی

۱۸۶..... ۳-۱-۱۱. تختخواب سازی

۱۸۷..... ۴-۱-۱۱. حصیربافی

۱۸۷..... ۵-۱-۱۱. خارگنی

۱۸۸..... ۶-۱-۱۱. خِرکداران

۱۸۸..... ۷-۱-۱۱. نمدمال ها

۱۸۹..... ۸-۱-۱۱. سقایی

۱۸۹..... ۹-۱-۱۱. گیوه دوزی

۱۹۰..... ۱۰-۱-۱۱. منقی ها

۱۹۱..... ۱۱-۱-۱۱. مُوتُونا (مو تاباندن)

۱۹۱..... ۱۲-۱-۱۱. ورشوسازی

فصل دوازدهم : واژه نامه

۱۹۴..... ۱۲-۱. واژه نامه

فصل سیزدهم : نتیجه گیری

۲۲۶..... ۱-۱۳. ارزیابی فرضیه ها

۲۲۶..... ۲-۱۳. محدودیت ها

۲۲۶..... ۳-۱۳. پیشنهادها

۲۲۸..... ۴-۱۳. نتیجه گیری کلی

۲۲۹..... ۴-۱۳. کتابنامه ها

چکیده انگلیسی

نشانه های آوایی

مصوت ها

اَ = a

اِ کشیده = a:

آ = ā

ایمانند tiz = i

اِ کسره = e

اِ کسره کوتاه = ė

اُ ضمه = o

او = u

او کشیده = u:

صامت ها

ک = k

م = m

ل = L

ن = n

پ = p

ق / ق / غ = q

خ = x

و = v

ز، ض، ظ، ز = Z

ر = r

س، ث، ص = s

ش = š

ت، ط = t

ی مانند yâr = y

ع، ء = ?

ب = b

چ = č

د = d

ف = f

ژ = ž

گ = g

ح، ه = h

ج = ĵ

پیشگفتار

فرهنگ و ادبیات عامیانه به صورت شفاهی، نسل به نسل و سینه به سینه مسیر خود را طی کرده و به ما رسیده است. امروزه پیشرفت تکنولوژی و وسایل ارتباط جمعی مانند؛ رادیو، تلویزیون، مطبوعات، ماهواره، اینترنت و ... عاملی جهت تقویت زبان رسمی و فرهنگ مشترک در کشور است و عده ای این پیشرفت را از عوامل تضعیف کننده ی لهجه ها، گویش ها، فرهنگ و ادبیات عامیانه ی کشور می دانند. اما با برنامه ریزی صحیح و مدیریت علمی می توان این ابزارها را به عاملی جهت تقویت و رشد فرهنگ و ادب عامیانه تبدیل کرد.

باید از خود بپرسیم که چرا کشورهایی مانند چین و ژاپن با وجود پیشرفت های چشمگیر علمی و زندگی ماشینی به آداب و رسوم و فرهنگ کهن سرزمین خود بسیار پای بندند؟ اما در کشور ما تا آنجا که بنده اطلاع دارم، مخصوصاً در میان قشر جوان توجه به این آداب و رسوم و حتی صحبت کردن به گویش ها و لهجه های محلی را ضربه ای به شخصیت کاذب خود می دانند. ناراحت کننده تر از این زمانی است که والدینی را در روستاها و شهرستانها می بینیم که به سختی تلاش می کنند تا فرزندانشان به زبان فارسی معیار صحبت کنند، غافل از اینکه فاصله ای بسیار عمیق از لحاظ روحی و روانی بین والدین و فرزند ایجاد می شود، و طولی نخواهد کشید که فرزندان این مرز و بوم، حتی در روستاهای دور دست نیز با فرهنگ و آداب و رسوم اصیل زادگاه خویش بیگانه می شوند. با در نظر گرفتن شرایط موجود باید اقداماتی انجام داد، از جمله؛

۱. تشکیل سازمان یا نهادی جهت جمع آوری و مکتوب ساختن این گنجینه ی غنی و ارزشمند در سراسر کشور.

۲. ایجاد جایگاهی مشخص برای فرهنگ و ادب عامیانه در رسانه ی ملی.

۳. در گیر کردن نظام آموزشی کشور با فرهنگ و ادب عامیانه.

۴. تحلیل، نقد و آسیب شناسی این گونه آثار توسط افراد متخصص و آگاه.

۵. فرهنگ سازی در زمینه ی استفاده و کاربرد صحیح این گونه آثار در زندگی فردی و اجتماعی.

بنده نیز به نوبه ی خود تصمیم گرفتم قدمی کوچک در این راه طولانی بردارم، به همین دلیل پایان نامه ی تحصیلی خود را بهانه ای کردم برای ورود به این عرصه و مطالبی هر چند محدود در زمینه ی فرهنگ و ادب مردم بروجرد جمع آوری کردم. در این جا درباره ی کار انجام شده، نکاتی را ذکر می کنم؛

۱. وقتی که شروع به کار کردم متوجه شدم که دامنه ی موضوع و عنوان پایان نامه بسیار گسترده تر از آن است که

در ذهن داشتم. ناگفته نماند در هیچ بخشی حق مطلب ادا نشده است. و در واقع هر فصل و بخش از این کار، به

عنوان نقطه ی شروع کاری بزرگ در این موضوع می باشد . به عنوان مثال اگر بخواهیم تمام داستان ها و قصه های این منطقه را جمع آوری کنیم خودش در حد یک پایان نامه خواهد بود .

۲. به خاطر حجم زیاد مطلب و کمبود وقت ، تنها به گرد آوری مطالب بسنده نمودم و در زمینه ی شرح ، تحلیل ، نقد ، بررسی و آسیب شناسی مطالب کاری انجام نداده ام .

۳. با توجه به موقعیت شغلی خود این فرصت را پیدا کردم که در جمع آوری چیستان ها ، لالایی ها ، تعدادی از ضرب المثل ها و بخشی از آداب و رسوم ، از پدربزرگ ها و مادربزرگهای دانش آموزان کلاس های درسم کمک بگیرم . بقیه ی مطالب را از روش گفت و گو و مصاحبه با افراد مسن و استفاده از منابع مکتوب که در بخش منابع و ماخذ معرفی شده اند تهیه شده است .

۴. مهاجرت عده ای از مردم شهرستان ها و روستاهای اطراف ، به بروجرد باعث تنوع گویش و لهجه در بروجرد شده است . آمیختگی گویش لری روستاهای اطراف بروجرد ، گویش لکی و حتی گویش روستائیان شهرنشین با گویش اصیل بروجردی کار را کمی دشوار می سازد . هر چند در این کار سعی شده است نمونه های ذکر شده از گویش اصیل بروجردی باشند ، ناخواسته واژه هایی غیر اصیل هم وارد شده است .

۵. در پایان باید بگویم که هر چند این کار به طور کامل و رسا و با شیوه ای محققانه نتوانست فرهنگ و ادبیات مردم بروجرد را به تصویر بکشد ولی به هر حال قدمی بود در راه حفظ و پاسداری فرهنگ و ادبیات غنی بروجرد که امیدوارم بنده یا دیگران بتوانیم هر یک از بخش های موضوعی این پایان نامه را به صورت جداگانه و شیوه ای علمی تر و در سطح تمام منطقه ی بروجرد کامل کنیم .

فصل اول

کلیات طرح ، پیشگفتار ، فرهنگ ، ادبیات ،
فولکلور یا فرهنگ عامیانه ، اهمیت فولکلور و
ضرورت حفظ آن

کلیات تحقیق

۱-۱. مسأله پژوهش : شهرستان بروجرد واقع در استان لرستان دارای فرهنگ و ادبیاتی غنی و ماندگار است و جمع آوری اشعار ، قصه ها ، آداب و رسوم ، متل ها و ضرب المثل های آن قبل از اینکه به سبب مهاجرت و مرگ سالخوردهگان این شهر ، دچار فراموشی و نابودی گردد از ضرورتی خاص برخوردار است . هدف از این پژوهش پاسخ دادن به پرسش های زیر است :

۱. اشعار و دوبیتی های محلی منطقه ی بروجرد کدامند و از نظر هنری چه ارزشی هایی دارند ؟

۲. قصه ها و متل های محلی منطقه ی بروجرد کدامند و از نظر هنری ، تنوع موضوع و شیوه ی بیان چه ارزش هایی دارند ؟

۳. آداب و رسوم گوناگون محلی منطقه ی بروجرد کدامند و چه جایگاهی در فرهنگ های بومی دارند ؟

۴. ضرب المثل ها ، زبانزدهای محلی منطقه بروجرد کدامند و چه ارزش های لهجه ای و گویشی دارند ؟

۱-۲. موضوع پژوهش : ادبیات و فرهنگ عامیانه ی بروجرد

۱-۳. قلمرو پژوهش (زمانی، مکانی، موضوعی) :

زمانی : زمان معاصر

مکانی : شهرستان بروجرد

موضوعی : ادبیات و فرهنگ عامیانه

۱-۴. اهمیت و ضرورت پژوهش :

بر اثر مهاجرت ها و مرگ سال خوردگان و دلایل دیگر چه بسا در آینده ای نه چندان دور اثری از آداب و رسوم ، مثل ها ، ضرب المثل ها ، اشعار و قصه های این دیار باقی نماند . امید است این تحقیق گامی کوچک در این راه طولانی باشد . به علاوه تا کنون تحقیقی به این صورت در این زمینه انجام نشده است .

۱-۵. اهداف پژوهش :

این پژوهش هدف های زیر را دنبال می کند .

۱. جمع آوری شعر ، قصه ، ضرب المثل و رسوم مردم بروجرد .

۲. معرفی ارزش های هنری و فرهنگی این مواد .

۳. جلوگیری از نابودی این مواد هنری و فرهنگی .

۱-۶. کاربردهای پژوهش

۱. شناخت عناصر فرهنگی و ارزش های والای منطقه ی بروجرد .

۲. استفاده از این پژوهش به عنوان نمونه ای برای انجام تحقیقات گسترده تر و جامع تر در این

زمینه .

۳. آشنا کردن مردم این منطقه با ارزش های هنری و تعالی فرهنگی سرزمینشان .

۴. جلوگیری از نابودی این عناصر فرهنگی و هنری .

۷-۱. نوع پژوهش : کاربردی

۸-۱. فرضیه های پژوهش:

۱. اشعار و دو بیتی های محلی منطقه ی بروجرد از نظر کمی و کیفی، تنوع موضوع و شیوه ی

بیان دارای ارزش فراوانی است.

۲. قصه ها و مثل های محلی منطقه بروجرد از نظر کمی و کیفی دارای ارزش فراوانی است .

۳. آداب و رسوم گوناگون محلی منطقه بروجرد از نظر فرهنگی دارای اهمیت و عمق خاصی است.

۴. ضرب المثل ها و زبانزدهای محلی منطقه بروجرد از نظر گویشی دارای ویژگی های قابل

توجهی است .

۹-۱. روش انجام پژوهش :

این پژوهش به روش اسنادی و میدانی انجام شده است و شیوه کار توصیفی می باشد .

۱۰-۱. پیشینه ی پژوهش :

درباره استان لرستان و شهرستان خرم آباد مرکز آن کم و بیش تحقیقاتی انجام شده است ، اما

درباره ی منطقه ی تاریخی بروجرد بجز مقالاتی پراکنده و کتاب هایی در زمینه ی تاریخ ، جغرافیا و

سخن وران آن کار خاصی در زمینه ادبیات و فرهنگ عامیانه این سرزمین انجام نشده است . در

قسمت منابع و مأخذ به کارهایی که در این زمینه صورت گرفته اشاره شده است .